

# Su Haktır!

## Su Hakkı, Özelleştirmeler ve Uygulamalar

Elif BULUT

Çevre Mühendisi

TMMOB Su Çalışma Grubu Üyesi



İnsanoğlu nefes almadan belki 5-10 dakika, susuz birkaç gün, gıdasız ise bir hafta kadar yaşayabilir. Hava, su ve gıda insanoğlunun hayatta kalabilmek için ihtiyaç duyduğu en temel, birincil gereksinimlerdir. Bu en temel gereksinimler, insanoğlunun elinden alındığı ya da erişimleri zorlaştırıldığı zaman, insanca yaşayabilme ya da nihayetinde hayatta kalabilmeleri kısıtlanmış olmaktadır.

Su insan hakkıdır. Suyu bir rant aracı olarak görenler, suyun kıt bir kaynak olduğunu

söylemekte ve bu yüzden de daha iyi yönetilmesi gerektiğinden bahsetmektedirler. İnsanlara sürekli su tasarrufuna gitmeleri öğütlenmekte, bununla birlikte suya yapılan zamlarla, su tasarrufunun destekleneceği, su israfının önüne geçileceğinden bahsedilmektedir. Özelleştirmelerle desteklenen bu uygulamalar ile çoğu insanın suya erişimi ya zorlaştırılmakta ya da imkansız hale getirilmektedir.

Suyun kıt bir kaynak olması ve kamu yönetimleri tarafından iyi yönetilememesi neo-liberal söylem

tarafından dile getirilmekte, çözümün(!) de özelleştirmelerde yattığı ifade edilmektedir. Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası örgütler, az gelişmiş ve borçlu ülkelere özelleştirme baskıları yapmaktadır. DB ve IMF, su ve kanalizasyon işleri için kredi verme koşulu olarak bu işlerin özelleştirilmesini zorunlu kılmaktadırlar. Bu baskılar, çok uluslu şirketlerin karlarını artırmak amacıyla yapılmakta olup, bu süreçle birlikte üç Avrupa şirketi su pazarını kontrolü altına almıştır: Suez, Vivendi ve RWE. Bu şirketler, üçüncü dünya ülkelerinde kentlerin su ve kanalizasyon işlerinin özelleştirilmesinden aslan payını almışlardır ve almaktadırlar (Öngür, 2007). Yerleşme ve demokratikleşme iddiası ile ortaya çıkan durum, çokuluslu şirketler karşısında yerel yönetimleri savunmasız hale getirmektedir. Suez, Vivendi, Bechtel gibi çokuluslu şirketler yerel sermaye ortaklıkları ile ihalelere girmekte, ihaleye girdikleri ülkeye kayıtlı “yerel” bir şirket kurmakta, böylece halk ve yerel yönetim çalışanları ihalelere katılan çokuluslu şirketlerle değil de yerel şirketlerle müzakere ettiklerini düşünmektedir (Akdoğan, 2006). Kamu yönetimlerine ise su sektörüne yatırım yapacak şirketlerin karlarını garanti altına alma ve karşılanna çıkabilecek riskleri en aza indirme, yani *garantörlük* görevi verilmektedir (Çınar, 2006). Vatandaşımız ise bir kalkan olarak şirketin önüne atılmakta ve zamlarla boğuşmaktadır.

Örneğin, daha önce Hazine Müsteşarlığı ve İzmit Belediyesi'nin Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli ile gerçekleştirilmesi yönünde olumsuz görüş bildirdikleri ve gerekçe olarak da proje kapsamındaki tesislerin ileri bir teknoloji gerektirmediği, İzmit Belediyesi'nin bu tesislerde üretilen suya ihtiyacı olmadığı ve üretilen suyun birim fiyatının yüksekliği nedeniyle satılamayacağı ve Hazine'nin bunu sübvans etmek zorunda kalacağı ifade edilen Yuvacık Barajı inşaatı projesi, daha sonra Hazine Müsteşarlığı ve İzmit Belediyesi'nin düşüncelerini değiştirmesi sonrasında, projenin YİD modeli ile tamamlanması desteklenmiştir. Söz konusu proje YİD modeli kapsamına alınmış ve proje maliyeti artmıştır. Proje maliyetinin yüksek olması su birim fiyatlarının da yüksek olmasına neden olmuştur. 94/5907 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile YİD modeli ile yapılan tesislerde üretilen mal ve hizmetin ücretini belirleme yetkisi idareye verilmiş iken, İzmit Büyükşehir Belediyesi Uygulama ve Su Satış Anlaşması ile su fiyatını belirleme yetkisini Şirkete (İSAŞ, İzmit-Su Anonim Şirketi. Ortakları:

İzmit Büyükşehir Belediyesi (%15), Mitsui & Co. Ltd. (%7,5), Sumitomo (%7,5), GAMA A.Ş. (%23,5), GÜRİŞ A.Ş. (%11,5) ve Thames Water PLC (%35)) bırakmıştır. Birim fiyatının 4 ABD doları gibi yüksek bir fiyat olarak belirlenmesi nedeniyle İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKI) projeden su almayı reddetmiştir. Başlangıçta bu durum bilinmesine rağmen, İstanbul'un da su ihtiyacı düşünülerek Belediye'nin Şirketten 142 milyon m<sup>3</sup> su alacağı hükme bağlanmış, fakat, İzmit Büyükşehir Belediyesi Şirketten 1999 yılında 35 milyon m<sup>3</sup>, 2000 yılında da 96 milyon m<sup>3</sup> su teslim almıştır. Şirkete 142 milyon m<sup>3</sup> su alımı garanti edildiğinden ve bu yükümlülük de Hazine'ye verildiğinden (YİD projesi ile alınan dış kredilerde Hazine ürün satın alma garantisi vermektedir.) Hazine Garantör sıfatıyla 1999 yılında 150 milyon ABD doları (2000 yılı itibarıyla 387 milyon ABD doları) tutarında su faturası ödemiştir. Belediye'nin abonelerine birim fiyatı 25 sentten sattığı su için Şirkete birim başına 4 ABD doları para ödenmiştir. 2005 yılı itibarıyla hala alımı garanti edilen 142 milyon m<sup>3</sup>e ulaşamamıştır. 1999 yılından 2006 yılına kadar yaklaşık 1,3 milyar ABD doları ödeme yapılmıştır. Anlaşmanın 2014 yılında biteceği düşünüldüğünde bu rakam katlanarak artacaktır. Satın alınan suyun tamamı kullanılmadığından, boşa akan suyun parası da ödenmiştir (Topçu, 2006).

Antalya'da ise su ve atıksu işlerinin özelleştirilmesi sonrasında 1996 yılında 21.000 TL olan bir metreküp suyun fiyatının 1999 yılı Kasım ayında 206.551 TL'ye yükselerek, 3 yılda %1000 zam yapıldığı belirtilmiştir. (Su Hizmetleri Yönetimi – Antalya İncelemesi 1999:220)\*.

Bir diğer örnek de Latin Amerika ülkelerinde yaşananlar olarak gösterilebilir. DB, IMF ve Amerika Bölgesi Kalkınma Bankası (IDB) gibi uluslararası finans kuruluşları, birçoğu ekonomik kriz yaşayan Latin Amerika ülkelerinin içinde buldukları durumdan yararlanarak, bu ülkelere açacakları kredileri kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi koşuluna bağlamışlardır. Latin Amerika ülkeleri Çokuluslu Şirketlerin en çok faaliyet gösterdikleri bölgeler olup, bu şirketlerin su işleri üzerinde yıkıcı etkileri olmuştur. Meksika'da 1990'lı yılların başından itibaren su işleri özel sektöre açılmış ve bu işlerin kolaylaştırılması için Anayasa dahi değiştirilmiştir. Su ve kanalizasyon işleri tümüyle yerel yönetimlere aktarılmış ve bu yetki devrinden sonra Meksika su sisteminin %20'si on yıl içinde özelleştirilmiş, iki Fransız şirketi Suez ve Vivendi yanında bir de İngiliz şirketi United Utilities ile

İspanyol Aguas de Barcelona Meksika'da pazarın yöneticileri durumuna gelmiştir. Şili'de ise 1981 yılında yapılan bir yasa değişikliği ile su hakkını satın alanlar bu alanda sorumlu kamu idaresi olan Devlet Su Teşkilatı'ndan izin almadan su kullanım haklarının yerlerini ve şekillerini serbestçe değiştirme yetkisine sahip olmuştur. Bununla beraber, su kullanım hakkını satın aldıktan sonra herhangi bir vergi ya da ücret ödemişlerdir. Bolivya'nın Cochabamba Belediye Başkanı, Amerikan şirketi Bechtel'in yan kuruluşu Aguas del Tunari ile su imtiyaz sözleşmesi imzalamış, şirket su fiyatlarını %200 oranında artırmış, su faturalarını ödeyemeyen halk bunun üzerine bahçelerine kuyu açarak ya da yağmur suyu toplayarak, suyunu kendisi sağlamaya çalışmıştır. Fakat şirket, imtiyaz sözleşmesine dayanarak halkın kendi çabalarıyla elde ettiği suyun dahi ücretini almak için tahsilat memurları göndermiştir (Akdoğan, 2006).

Şirketlerin daha az maliyet daha fazla kar politikası nedeniyle özelleştirmeler, kalitesiz hizmet sunumu ve halk sağlığının tehlikeye atılması ile sonuçlanmıştır/sonuçlanmaktadır. Büyük bir çoğunluğu yoksulluk sınırında yaşayan Latin Amerikalılar, yaşama haklarıyla eşdeğer olan su hakkına ulaşma bedelini karşılayabilmek için daha fazla kaynak ayırmaktadırlar. Örneğin, nüfusunun %40'ının günlük gelirinin iki dolardan az olduğu Peru'da içme suyu fiyatlarının halkın alım gücünün üzerinde tutulması nedeniyle Perulular diğer zorunlu ihtiyaçları ile su arasında tercih yapmak zorunda bırakılmışlardır. Birçok aile eğitim, sağlık ve gıda gibi harcamalarını su faturalarını ödeyebilmek için kısmak zorunda kalmıştır (Akdoğan, 2006). Örneğin şu anda Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanan “kademeli su tarifesi” ve 45 günlük faturalandırma dönemi ile Ankara'da yaşayan asgari ücretli bir çalışanın gelirinin yaklaşık %10'u Belediyeye su bedeli olarak ödenmektedir (Çakar, 2008).

Örneklerden de görülmektedir ki özelleştirme yanlılarının savundukları gibi özelleştirmeler ile rekabetçi bir piyasa tarafından daha etkin yönetilen su hizmetleri olacağı ve vatandaşa daha ucuz su sağlanacağı söylemleri düpedüz yanıltır /yanıltıcıdır.

Diğer taraftan sosyal bir devletin yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışanlar engellenmekte ya da cezalandırılmaktadır. Bir örnek olarak İzmir'in Dikili İlçesi Belediye Başkanı'na yapılanlar

gösterilebilir.

İzmir'in Dikili İlçesi Belediye Başkanı Osman Özgüven, ilçesinde kamucu bir uygulama başlatmış ve ilçede suyun ilk 10 tonu vatandaşlara ücretsiz verilmiştir. 10 tonu aşanlardan ise kullandıkları ton kadar ücret alınmıştır. Bu uygulama sonucunda Osman Özgüven hakkında, kamu yararına belediyeçilik yapmaya çalıştığı için “görevi kötüye kullanmak” suçlamasıyla soruşturma açılmış, soruşturmanın yürütücüsü Sayıştay, Başkan Özgüven hakkında, “halka ücretsiz su verdiği” için Danıştay'a suç duyurusunda bulunmuştur (soL, 2008).

Diğer taraftan, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı İ. Melih Gökçek yıllar önce belediyeçilik literatürüne “kademeli su tarifesi” uygulamasını getirmiş, su tüketimine keyfi bir sınır koymuş; tesisat abonelerinin bu sınırı aşmaları durumunda, aşılan kısmı çifte tarifeden ödemeleri zorunluluğu getirmiş, ancak İ. Melih Gökçek'in keyfi olarak koyduğu bu sınır, birçok kent sakini tarafından uygulamanın ilk aylarında aşılamadığından ve Gökçek'in sınırı aşığıya çekmesinden çekinmesi sonucunda fatura periyotlarının uzatılması yoluna gidilmiştir. Bu sayede, faturaların büyük bir kısmı çifte tarifeye sokulmuş, fakat, İ. Melih Gökçek'in bu uygulamalarında suç unsuruna rastlanmamıştır (SoL, 2008). Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi (ASKİ) tarafından suyun kademelendirilmesi ve 45 günlük okuma dönemine ilişkin uygulamanın iptali için Tüketici Hakları Derneği tarafından 26/03/2007 tarihinde Ankara İdare Mahkemesinde açılan iptal davası Belediye lehine sonuçlanmıştır, fakat temyiz hakkı verilmiştir. Dava şu an Danıştay'da devam etmektedir (Çakar, 2008).

Yine ASKİ'nin kamu zararına yaptığı bir diğer uygulama ise ön ödemeli su sayacı uygulamasıdır. Mustafa Tanşi isimli vatandaşın su sayacı, borcu nedeniyle sökülmüş, vatandaş daha sonra borcunu kapatmış; fakat, ASKİ borcunun yanı sıra 300 YTL ek ödeme yapması karşılığında eski sayacının yerine kartlı su sayacının takılacağını söylemiştir. 300 YTL ödeme gücü olmayan vatandaş, ASKİ'ye dava açmıştır. Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından kartlı sayaçların satış ve montaj işleri ile ilgili yetkilendirilen ASKİ'nin “Borcundan dolayı sökülün su sayaçlarının Kartlı Su Sayacı takılmasına ilişkin Yönetim Kurulu Kararının,

Anayasaya, insan ve yaşam haklarına, temel hak ve özgürlüklere, kamu yararı ve hizmet gerekleri ile hukuka aykırı olduğundan yürütmelerinin ayrı ayrı durdurulması ve takiben iptallerine karar verilmesi istemi ile açılan davada Ankara 11. İdare Mahkemesi, **borcundan dolayı sökülün mekanik su sayacı yerine kartlı sayaç takılmasına ve karşılığında 300 YTL bedel ödenmesine ilişkin** ASKİ Yönetim Kurulu'nun 18.05.2005 tarih, 210 sayılı kararının 2. bendinin yürütmesini 26.11.2008 tarihli kararı ile durdurmuş; karar, 24.12.2008 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır (Altınok, 2008).

Dava kararının gerekçesi aşağıda verilmiştir:

**"Belediyeleri, belde halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan tüzel kişiler olarak tanımlayan Anayasal anlayış, içme ve kullanma suyu hizmetlerinin belde sakinlerinde sunulmasını düzenleyen mevzuata da yansımış ve hizmetin karşılığının alınması, hizmetin sunulmasından sonra gerçekleşecek bir aşama olarak belirlenmiştir. Olayda, davalı ASKİ Yönetim Kurulu'nun 18.05.2005 tarih ve 210 sayılı kararının 2. bendi ile borcundan dolayı sökülün su sayaçlarının takılmasını zorunlu kılan karar alındığı, dolayısıyla kamu hizmetlerinin sunumu peşin ödemeye bağlanarak anılan anayasal ve yasal kamu hizmeti anlayışına uymayan ticari niteliği ağır basan yeni bir ilişki biçimi oluşturulmak istendiği görülmektedir. Bu durumda, ASKİ Yönetim Kurulu'nun 18.05.2005 tarih ve 219 sayılı kararının 'Borcundan dolayı sökülün su sayaçlarının yerine kartlı su sayacı takılması' kısmında hukuka ayarlık bulunmamaktadır."**

ASKİ mağduru Mustafa Tanşı adlı vatandaş, kartlı sayaç bedeli olan 300 YTL'yi ödeyemediği için altı ay boyunca susuz kalmıştır. Bu durum, Anayasa'nın "Madde 17: Kimse insan hayatı ile bağdaşmayan muameleye tabi tutulamaz." ve "Madde 56: Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir." maddelerine aykırıdır (Altınok, 2008). Mustafa Tanşı'nın su hakkı gasp edilerek, sağlıklı ve dengeli bir çevre de yaşama hakkı da gasp edilmiştir.

Bir insanın, bir günlük minimum su ihtiyacı çeşitli çalışmalarla belirlenmeye çalışılmıştır. Literatürde bir insan için içme, yeme, banyo ve temizlik gibi temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için minimum 50 litre/gün suya ihtiyacı olduğu ifade edilmektedir (Gleick, 1998 ve Chenoweth, 2008).

Bu rakam, içme suyu ve temizlik için Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası tarafından verilen 20-40 litre/kişi/gün alt sınırına yakın bir değer olan 25 litre/kişi/gün değerine (ayrıca Birleşmiş Milletler Uluslar arası İçmesuyu Temini ve Sanitasyon Bildirisi ve Ajanda 21 Dünya Zirvesi değerlerine de paraleldir), banyo ve yemek pişirmede kullanılan su ihtiyacı da eklenerek, iklim, teknoloji ve kültür etkenlerinden bağımsız olarak hesaplanmıştır (Gleick, 1996). Vatandaşlar, bir kişinin bir günlük minimum su ihtiyacı olarak hesaplanan suya şartsız erişebilmelidirler.

Su haktır! Bir yaşam hakkıdır. Ücretini ödeyemeyenlerin elinden alınabilecek ticari bir mala dönüştürülemez. Çokuluslu şirketlerin eline bırakılmaz. Yönetimler öncelikle, vatandaşlarının bu en temel haklarını karşılamak ve korumakla yükümlü olmak zorundadırlar. Dünya literatüründe bir kişinin minimum su ihtiyacı olarak belirlenen değer baz alınmalı ve bu miktar kadar su vatandaşlara ücretsiz verilmeli, aşılması durumunda ücretlendirme yapılmalıdır. Sularımız şirketlerin eline bırakılmamalıdır.

#### KAYNAKLAR

- Akdoğan, A. A., 2006, *Latin Amerika'da Su Özelleştirmeleri*, Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara.
- Altınok, E. B., 2008, *24 ve 26 Aralık 2008 tarihli Kamoyu Açıklaması*, [www.cmo.org.tr](http://www.cmo.org.tr), Erişim tarihi: 26.12.2008.
- Çakar, T., 2008, *Suya Erişim Hakkı Suyun Maliyeti Fiyatlandırılması ve Belediye Uygulamaları*, TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 1. Cilt, Ankara.
- Chenoweth, J., 2008, *Minimum Water Requirement for Social and Economic Development*, Desalination, 229 (2008), s. 245-256
- Çınar, T., 2006, *Neoliberal Su Politikaları Doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve Belediyelerin Değişen Rolü*, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni, Sayı: 3, s.70-78.
- Gleick, P. H., 1998, *The World's Water 1998-1999: The Biennial Report on Freshwater Resources*, Island Press, s. 44.
- Gleick, P. H., 1996, *Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs*, Water International, 21 (1996) 83-92, IWRA.
- Mert, A., 2008, *IMF ve Dünya Bankası Su Politikaları, Çokuluslu Şirketlerin Türkiye'deki Uygulamaları*, TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı 2. Cilt, Ankara.
- Öngür, T., 2007, *Yurtsever Mühendisler Toplantısı Konuşma Notları*.
- Topçu, F. H., 2006, *Suda Dış Kredi: İzmit Örneği*, Su Yönetimi: Küresel Politikalara ve Uygulamalara Eleştiri, Memleket Yayınları, Ankara.
- soL, 2008, *Kamuculuk Suç Oldu*, <http://arsiv.sol.org.tr/index.php?yazino=30221>, Erişim tarihi: 14 Aralık 2008.
- Su Hizmetleri Yönetimi Antalya İncelemesi (1999) TODAİE Yayınları No:10